

ÜRDÜN VE FİLİSTİN'DE ÖYKÜ SANATININ TOHUMLARI*

Huseyn Cum'a**

Çeviren: Musa Yıldız***

Özet: Bu çalışma, genel olarak Arap dünyasında öykünün gelişimini ve özel olarak II. Dünya Savaşına kadar Ürdün ve Filistin'de öykünün ilk tohumlarını konu edinir. Öte yandan bu ülkelerde öykünün ortaya çıkışının gecikmesinin nedenlerini araştırmaya çalışır.

Anahtar Kelimeler: Öykü, Arap Dünyası, Ürdün, Filistin.

The Seeds of Short Story in Jordan and Palestine

Summary: This study focuses on the development of short story as a new genre in Arabic literary world and mainly analyzes the short story in Jordan and Palestine until the Second World War and the reasons lying behind the delay in the appearance of this genre in such countries are also aimed in this work.

Keywords: Short Story, Arab World, Jordan, Palestine.

---

* Ürdün Üniversitesi bünyesinde çıkan *el-Mecelletu's-Sekâfiyye* dergisinin 46. sayısının (Aralık 1998-Mart 1999) 86-94. sayfaları arasında yayınlanan "Buzûru'l-Fenni'l-Kisâfi fi'l-Urdun ve Filistin" başlıklı makalenin Arapça aslından çevirisidir.

** Dr., Kültür Bakanlığı, Amman/Ürdün.

*** Doç. Dr., Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü (ymusa@gazi.edu.tr).

ÜRDÜN VE FİLİSTİNDE ÖYKÜ SANATININ TOHURLARI

Öykü sanatının ortaya çıkış problemi, uzun zamandan günümüze kadar Arap dünyasında şiddetli tartışmalara ve farklı kesimler arasında üslubu sert yazılara neden olmuştur. Bir grup, öykünün doğuşunun hikâye, destan, kahramanlık hikâyeleri ve makâme gibi orta çağda yaygın olan edebî türlerin gelişip olgunlaşması sonucu gerçekleştiğini kabul ederken, diğer baskın bir grup, modern Arap öyküsünün Batıyla kaynaşma sonucu ortaya çıkan, yeni bir sanat olduğu ve bu sanatın Batılılardan alındığı görüşünü taşır. Nitekim bu ikinci görüş, yerel coğrafyada bu sanatın başlangıçlarının ve izlerinin olduğunu reddetmez.

Örnek olarak Fârûk Hûrşîd¹, öykü sanatının Avrupa edebiyatlarının etkisi altında oluştuğunu ve onun herhangi bir yerel kökünün olmadığını söyleyen düşünceye karşı çıkar. Hûrşîd, İsmâ‘il Edhem ve İbrâhîm Nâcî² gibi modern Arap öyküsüyle klâsik Arap kültürü, özellikle de makâme ve kahramanlık hikâyeleri arasında bir bağ olduğunu reddeden ve Arap öyküsünün doğrudan Batı edebî akımlarının etkisi altında ortaya çıkıp geliştiği fikrinde olan Mısırlı eleştirmenlere verdiği cevapta bu görüşün zorlama olduğunu düşünür.

Yahyâ Hakkî, Suheyl İdrîs ve Muhammed Yûsuf Necm gibi son fikri benimseyen araştırmacılar kervanı birbirini izler. Neredeyse bu görüş farklı edebî çevrelere hâkim olur. *Fecru'l-Kissati'l-Misriyye* adlı değerli eserinde Yahyâ Hakkî şunları söyler³:

“Avrupadan esen rüzgârlar Arap toplumuna Batı tohumlarını, öykü tohumunu taşıdı...”

Başka bir yerde de şöyle der:

“[Batıdan] getirilen bu tohum şekillendirilerek çağdaş üsluba uygun hâle getirildi. Fakat şurada burada öykü sanatının ruhu, nabzı ve mizacı sayesinde, geriye içgüdüsel duygu diye isimlendirdiğim tuhaf bir şey kaldı. Batı kültürüyle güçlü bağ kuranlar dışında az çok bu duyguyu yakalayan olmadı.”

Muhammed Huseyn Heykel (1888-1956)'in *Zeyneb* (1914)⁴ romanından söz ederken, ‘Alî Mubârek (1823-1893)'in *Alemu'd-Dîn* (1882)'i, İbrâhîm el-Muveylihi (1850-1906)'nin *Hadisu Mûsâ b. 'İsâm*'ı, Muhammed el-Muveylihi (1858-1930)'nin *Hadisu 'İsâ b. Hişâm* (1907)'ı, Hâfız İbrâhîm (1871-1930)'in *Leyâlî Satîh* (1906)'i gibi klâsik Arap kültür mirasından, özellikle makâmelerden, dil malzemesini alan sanat türü çalışmalarından ayrı tutarak, onu Mısır'da modern edebiyatta ilk roman olarak niteler. Bu konuda da şunları söyler:

“Modern edebiyatımızda ilk romanın olgun ve güzel bir yapıda doğması bir şanstır. Öncelikle bu roman var olma ve hayatta kalma hakkına sahip olduğunu kendi kendine ispatladı. İkinci olarak kendisinden yardım istenen ve bağlı kalınan orijinal kitap olma şerefini hak etti.”

Mahmûd Teymûr (1894-1973), Arap öyküsünün ortaya çıkışının aşağıdaki aşamalardan geçtiğini belirledi. Bunlar, Avrupa dillerinden çeviri, taklit ve dolayısıyla orijinal bir eser ortaya koyma aşamalarıdır. Böylece Mahmûd Teymûr, Yahyâ Hakkî (1905-1992) ile aynı görüşte birleşir.

Suheyl İdrîs ise şöyle söyleyerek modern kısa öykünün doğuşuna katkısı Lübnanlıların yaptığını belirtir⁵:

“Her türüyle modern Arap öyküsü, Mısır ve Amerika olmak üzere iki ülkede Lübnanlıların elleriyle doğmuştur. Sanki bu göçmenler küçük ülkelerinin yetenekleri için yeterli olmadığını görmüşlerdi de doğuda ve batıda Arap edebiyatının tohumlarını ekmek için denizlere ve ülkelere dalmışlardı.”

Biz burada, öykü ve drama sanatının ortaya çıkmasında ve varlıklarını güçlendirmede, Mısır’ın Suriye ve Lübnan’ın önüne geçtiği görüşünde olan İsmâ‘îl Edhem ve İbrâhîm Nâcî’ye bir cevap niteliğinde olan bu kesin yargıyı tartışacak değiliz. Dolayısıyla o zaman Mısır’da alevlenen toplumsal ve politik olayların, sosyal şartların ve hareketli kültürel hayatın da göz önünde bulundurulması gerekir. Ancak bizi ilgilendiren, yazarın *Muhallefâtu 'l-Mâdi* adlı eserinde verdiği örneklerdir. Bu örnekler arasında Nâsîf el-Yâzîcî (1800-1871), Ahmed Fâris eş-Şidyâk (1801-1887), Selîm el-Bustânî (1848-1882), Farah Antûn (1874-1922), Nikûlâ Haddâd, Ya‘kûb Sarrûf (1852-1927), Emîn er-Reyhânî (1876-1940) vb. yazarları saymak mümkündür. Bütün bu atıflar bir şeye işaret ediyorsa, hiç kuşkusuz bu ilk denemelerin kültür mirasına, özellikle makâmelere, onun metoduna, söz sanatlarına dayandığıdır. Bu denemeler, maddî alemin ve hakim sosyal bilincin değişmesinden hareketle, içeriğinde yenilik yapmaya gayret etmektedir.

George Lukacs’ın görüşünü benimseyen Dr. Şâkir Mustafâ⁶, Suriye öyküsünün ortaya çıkışını, Avrupa medeniyetinin etkilerine, rüzgârına, ideallerine ve kültürüne kapılan yeni burjuva toplumunun oluşmasına dayandırır. Feodal toplumdaki türlerden burjuvaziye geçişin, o zamanki yaygın eski türlerle farklılık gösteren yeni üretim ilişkileriyle uyuşan edebî sanatların, yeni türlerini ortaya çıkarmasını gerektirdiğini kabul eder. Bu tutum, sosyal gelişim türlerinden her birinin doğuşuyla ortaya çıkan ve yok olmasıyla da kaybolan, kendine özgü sanatları ve edebî türleri olduğuna işaret eder. Bu, edebî sanatların tarihî seyriyle de çelişmez. Ayrıca hataya düşmeye ve problemin özüne ulaşmamaya sebep olan bu görüş, yazarın metodunda bir karışıklık olduğuna işaret eder. Şayet yazar önceki tezini geliştirseydi, farklı bir sonuca ulaşırdu. O da, gerçeği tasvir eden ve keşfeden yeni bir sanatsal metodun oluşmasına yol açan, içindeki etkili ve çatışan güçler arasındaki çelişkiyi seslendiren, yeni burjuvazî ilişkilerin ortaya çıkması olurdu. Sanatta gerçekçi metodun ortaya çıkışını, yani genel ve yaygın akım olarak gerçekçiliği kastediyorum.

Bu, modern Arap edebiyatının kaynaklarının, taklitle harika bir eser ortaya koymanın bir karışımı ve klâsik kültür mirasıyla orijinal ya da çeviri batı edebiyatı rüzgârının bir birleşimi olduğu konusunda ısrar eden Muhammed

ÜRDÜN VE FİLİSTİNDE ÖYKÜ SANATININ TOHURLARI

es-Sâdık ‘Affî dışında, kimsenin üzerinde durmadığı öykü sanatı problemi hakkında genel tutumdur⁷.

Öte yandan Irak’ta modern öykü alanında araştırmalarda bulunanların en meşhurlarından birisi de aynı kanaate varmıştır. Bu kişi, hocası ‘Abbâs el-‘Azzâvî’nin yolunda giden Dr. ‘Abdulilâh Ahmed’dir. Ahmed, geçen asrın sonunda anlatım tekniklerine işaret ederek, modern Irak öyküsünün ortaya çıkışını Ebû Senâ el-Âlûsî’nin makâmelerinde bulmaya çalışmıştır. Öyleki onun eserleri, secinin etkisinden edebî sanatların bağlarından kurtularak düzyazı üslûbuna yöneldikten sonra, çeşitli hayatî sorunları ifade etme gücü oldu.

Dr. ‘Abdulilâh, ‘Abbâs el-‘Azzâvî’nin ifade ettiklerine şunları ekler⁸:

“Irak öyküsünün ortaya çıkışını araştıran kişi, bazı araştırmacıların modern Irak edebiyatında öykü yazmada ilk girişimler olarak kabul ettikleri ve belirli özellikleriyle farklılık gösteren bu makâmeler üzerinde durması gerekir.”

Dr. Nasiruddîn el-Esed⁹, Filistin ve Ürdün’de öykünün kurucusu ve öncüsü olan Halîl Beydes (1874-1949) ile ilgili, klâsik sanatların birbirleriyle bağlantı yollarını inceleyen araştırmasında, Faslı eleştirmenle aynı görüşte birleşir. İlk öykü çalışmalarının, başlangıçta belirli bir tarihî dönemde, herhangi bir milletin edebiyatında bulunan halka malolmuş kişilerin ve destan kahramanlarının hayat hikâyeleri olarak ortaya çıktığına işaret eder. Yazar, XX. yüzyılın başlarında Filistin’in çoğu köylerinde Benî Hilâl, ‘Antera, ez-Zîr Sâlim, Seyf b. zî Yezen hikâyelerinin çok yaygın olduğunu söyler. Halîl Beydes’in öykülerinin bu folklorik sanat türlerine çok yakın olduğunu göreceğiz.

Burada edebiyat teorisinin ve edebî eleştirinin uzun mesafeler katettiği bir ülkede, farklı bir edebiyat ortamında cereyan eden, başka bir kavgaın bazı ayrıntılarını vereceğiz. Kaydettikleri başarıyı araştıran biri olarak bir parça aşına olduğum, Sovyet edebiyatını kastediyorum.

Sovyetler döneminde edebî türlerin ortaya çıkışı, gelişmesi ve çeşitlenmesi, eskiyle yeniyi birleştiren bağlar hakkında çok şiddetli çatışmalar olmuştur. Büyük eleştirmen Viktor Cholvosky, bu konuda ekileyici sonuçlara ulaşmıştır. Cholvosky’ye göre yapısı sağlam, şekil ve muhtevası uyumlu ilk kısa hikâye Tevrat’ta yer alan Yusuf (A.S.)’ın hikâyesidir. Cholvosky sanatsal türler ve biçimler sorununu ortaya atarak şöyle demektedir¹⁰:

“Sanat tarihinde katkısız, saf tekrar olmadığı gibi, kaybolan türler de yoktur. Eski, yeni üzerinde genellikle komik bir görüntü veren renkli gölgeler bırakır.”

Meşhur Rus düşünür ve eleştirmen Mikhail Bakhtin (1895-1975), Dostoyevsky (1821-1881) ile ilgili değerli eserinde aşağıdaki anlamlı cümleleri yazmıştır¹¹:

“Edebî tür, her zaman değişmeyen ezeli unsurları muhafaza eder. Bu değişmez unsurlar sürekli yenilenmesi ya da çağdaşlaşması sayesinde edebî türde yer alır. Edebî tür her zaman olduğu gibi değil, olması gerektiği gibidir. Edebî tür, sürekli olarak aynı anda eski ve yeninin tohumlarını taşır. Tür, edebiyatın gelişmesinin her aşamasında doğup gelişir ve söz konusu türe ait her bir edebî çalışmada yenilenir.”

Bulgar eleştirmen Goranov, Rusça kaleme aldığı ve en büyük Sovyet estetik felsefesi otoritelerinden biri olan Asmus’un takdim yazdığı, *Sanatsal Biçim ve Tarihî Seyri* adlı değerli eserinde, eski görüşler hakkında şüpheye sebep olacak çok sayıda zekice tespiti ve soruyu tartışmaya açar. Ona göre, türlerin ve sanatsal biçimlerin gelişimi zaman zaman yaşanan bazı başarısızlıklara rağmen ilerleme şeklinde gerçekleşir.

Yazar, bir müstakil sanat olarak romanın ortaya çıkışını araştırır. Sayıların birbirlerine eklenmesi sonucu genel bir şekilde sanatın oluşum tarihinin bizde ortaya çıkmasını incelemek ister. Bu araştırmasında romanın miladî XII. yüzyılda Fransa’da doğduğu sonucuna varır. Bu konuda şunları söyler¹²:

“Orta çağın derinliklerinde (XII. yüzyılda) yeni ilişkiler doğdu. O zaman insanlık, sınıfsal baskıları çerçevesinde ortaya çıkan, beklenmeyen bir değer elde etti.”

Ancak bu ilişkiler başlangıçta zayıftı. Toplumda kapsamlı bir değişiklik gerçekleştirilemedi. Bununla birlikte o zaman hakim değerlerle çelişen yeni değerler oluşturma imkânına sahipti. Goranov, romanın o dönemde yaygın olan aşk hikâyeleriyle eski destanın karışımı sonucunda ortaya çıktığını, bu karışımın hiçbir türe benzemeyen bir şeyin oluşmasına sebep olduğunu, söyler. Bu yeni edebî tür, eski destan sanatında göze çarpan çok sayıda tanrıları ve trajediyi, aynı şekilde hayatın akışı içinde olanları yutup yok eden psikolojinin gelişigüzel niteliğini de kovar. Bu yeni tür feodal toplumun gerçek hayatını da tasvir eder.

Yazar, Fransız romanının kendisinden önce girişimler olmakla birlikte Chrétien de Troyes (1135?-1183?) ile ortaya çıktığını, ondan sonra Fransız romanının öncüsü sayılan Antoine de La Sale (1388?-1461?)’ın romanı geliştirdiği görüşündedir. Ancak roman yıldızı, ondan sonra yaklaşık üç yüz yıl kayboldu. XVI. yüzyılda François Rabelais (1494?-1553?) tarafından yeni ve güçlü bir şekilde geri döndü¹³. Ortaya çıktıktan sonra aşama aşama kayboldu. Sanki roman yaklaşık iki yüz yıl kadar yok oldu. Sonra mutlak bir şekilde en güçlü edebî bir tür olarak tekrar ortaya çıktı. Yazar, bu romanın gidişatını bir dağın başından doğan nehre benzetir. Akışı hızlı başlar, bazı yerlerde gözden kaybolur, ortaya çıkana ve yeniden doğana kadar bir süre yer altında akar. Bu Chakespeare olgusuna benzer.

Bir eleştirmen olan Strakov¹⁴, Nobel ödüllü Rus yazar Sholohov’un romanlarına yazdığı incelemesinde, edebiyat sanatının gelişmesiyle ilgili kavramların bir çoğunun yeniden gözden geçirilmesini ister. Sholohov’un ro-

ÜRDÜN VE FİLİSTİNDE ÖYKÜ SANATININ TOHURLARI

manlarının, destan sanatının, özellikle kahramanlık destanlarının ortaya çıkışı ve gelişmesiyle alakası olmadığından, anlaşılmasının imkânının bulunmadığını söyler.

Yukarıda ifade edilenlerden, modern Arap öykü sanatının ortaya çıkış probleminin çözülmesinin önemi, iyi bir şekilde incelenmesinin ve modern Arap edebiyatı araştırmacılarının dayandıkları belirli sonuçların çıkarılmasının gerekliliği açığa çıkar. Ciddî bir araştırmacının ve objektif bir bilim adamının XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında Arap dünyasında ortaya çıkan çeşitli edebî türler konusunda kapsamlı araştırmalar yapmaları ve bu türlerin klâsik edebiyat mirasıyla irtibatının boyutunu ortaya koymaları gerektiğini düşünüyoruz. Çağdaş Arap öykü sanatının, klâsik türlerinin özünde gizli unsurlarla Arap yazarlar tarafından özümsemesi, kavranması ve tam olarak anlaşılması işlemlerinden sonra, Batı edebiyatından çeviri yoluyla bize getirdikleri yeni akımların karışımı olduğunu söylersek, gerçekten uzaklaşmış olmayız. Edebî tür, sürekli olarak, hayatın ve gelişip farklılaşan gerçeğin gerektirdiği bir çok değişikliklerden geçer. Aynı anda eskiden beri birlikte olduğu unsurları muhafaza ederken, gerçeğin gereklerine cevap vermek için, şekil ve içerik üzerinde lüzumlu düzenlemeleri yapar.

Bir modern Mısır edebiyatı eleştirmeni de, ifade edilen benzer bir sonuca ulaşarak, Mısır edebiyatının doğuşunu, klâsik Arap kültürünü iyi kavrayan ve Batı edebiyatını geniş bir şekilde inceleyen aydın yazarların çalışmalarına bağlamıştır. Ona göre bu iki etkinin karışımı, sosyal, politik ve kültürel şartların tamamı, şekil ve içerik yönünden yeni bir edebiyatın doğuşuna sebep oldu. Burada bizden önceki araştırmacıların belirttikleri ve klâsik kültürle organik bağının boyutunu açıkladıkları edebî örnekleri sıralamak istemiyorum. Dahası, ayrıntılı bir şekilde okumaları, içerdiği tekrarların, abartıların ve mübalağaların üzerinde durmaları için okuyucular Mahmûd Teymûr'un hicviye türü *es-Sâ'ih* adlı öyküsüne yönlendirmek istiyorum. Bütün bunları el-Câhiz'in hicviye türü *et-Terbî'* ve *t-Tedvîr* adlı eseriyle karşılaştırmaları sonucu, paragraflar ve üslup yönünden iki eser arasında benzerlik bulacaklardır. Aynı şekilde belâgat sanatları, ifade tarzı ve anlatım metodunda da ortak benzerlikler vardır.

Dr. 'Abdulmuhsin Tâhâ Bedr'in *Modern Arap Romanının Gelişimi* adlı eseri¹⁵, Avrupa kültür ve düşüncesinin aşılması, ilk Arap edebiyatçılarının millî kültür birikiminden faydalanmaları, "onu Batıdan aldıklarıyla karıştırmaları ve toplumları için elverişli olabilecek Batı medeniyetinin bazı biçimlerine karşı duyarsız kalmamaları" konusunda değerli bilgiler içerir.

Muhammed el-Muveylîhî'nin *Hadîsu 'Îsâ b. Hişâm*'ını, değişik yönleri, boyutları ve üslubu açılarından ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde incelemek, yukarıda söylenenin sağlıklı bir kanıtıdır¹⁶. Klâsik olmasına, eski Arap örneklerine benzemesine, yeni muhtevâyı içermesi için klâsik şekli uyarlama girişimine rağmen, Nâsif Yâzîcî'nin *Mecma 'u'l-Bahreyn* (1856)'inin yayınlanmasından bu yana, Modern çağda öykü sanatının yapısını sağlamlaştırma yolunda katettiği mesafenin boyutunu da ortaya koyar. Yâzîcî, yeni zor dö-

nüşümlere karşı değişimin ve aşamalı açılımın yaklaştığının hissedildiği sırada, Batının modern becerilerini, doğuyu işgal etmeye başlayan yeni fikirlerini, sosyal gerçeğin yeniliklerini, çevreleyen şartları ve liyakatını kabul etmeye kapıları açanlardan birisiydi. Bu, sanatsal türlerin, eski türlerin rahminde geliştiğine işaret eder. Doğduktan sonra da, etrafındaki çevrenin ve gelişmelerin yeni ortamına uygun olarak, onlardan bir kısmının değişmesi için verimli olup gelişeceği bir zemin bulmaya çalışır.

Bu, yeninin eskiyle irtibatı ile geçmişe köklerinin uzaması konusunda, önceki bütün örneklerle ve kanıtlara eklenen, basit ve anlamlı bir örnektir. Bu birleşmelerin özümsememesi ve bu gerçeklerin kavranmamasından kaynaklanan aşırı şaşkınlık, kültür tarihimiz ve eski kültürümüzle uzun bir süre bağlarımızı kesin olarak koparmamıza dayanır. Ancak, örnek olarak şiir olgusunu alırsak, iş daha az karmaşık hâle gelir ve işin gerçeğini daha iyi anlayabiliriz. Modern şiiri ele alıp, onu zorla geçmişten ayırırsak, sonra da bu şiiri okulda öğrencilere okutursak ve eski klâsik şiirle bağlarını koparırsak, bu şiiri bütün sanatlarıyla iyi anladıktan sonra, onlara klâsik şiir okutmaya başlarsak, çoğunun yeni sanattan zevk almadıklarını, modern şiirle bağ kuracak bir araç bulamadıklarını ve iki tür arasında herhangi bir bağın olduğunu kabul etmeyeceklerini görürüz. Bu durum, hayatını, klâsik şiir araştırmalarıyla geçiren bu tür şiirin amaçlarını, anlatım araçlarını, yöntemlerini ve aruz ölçülerini inceleyen önceki neslin başına bilfiil gelmiştir. Bu nesil modern şiirin tırmanışa geçtiğini fark ettiğinde, bu onlarda bir şok etkisi yarattı. Onları modern şiirin eskinin bir uzantısı, doğal bir gelişimi olduğuna ikna etmek kolay değildir. Aynı şekilde durum, destan sanatı ile değişen şartlara göre sanatsal olarak gerçeğin yeniden yapılandırılmasının metotları ve araçlarının gelişimi için de geçerlidir.

Modern Avrupa öyküsü yoktan ya da boşluk içinde var olmadı. Aynı şey, çağdaş Arap sanatsal öyküsü için de geçerlidir. Bu, inkar edilemeyecek veya bilmezlikten gelinemeyecek kadar açıktır. Edebî tür ölümsüzdür; ancak zamanla büyür, gelişir, değişen gerçekle hayatın yeni şartlarıyla paralel gider.

Yukarıda ifade edilenlerden hareketle, II. Dünya Savaşına kadar Filistin ve Ürdün'de öykünün başlama aşamasını inceleyeceğiz. Yerel Arap edebiyatları, başladıktan sonra, kader birliği, tek dil, ortak medeniyet mirası, Arap edebiyatının tarihî asıl köklerine rağmen, bu çağın başından beri müstakil formlar şeklinde oluşur. Bunun aksine işaret eden herhangi bir belirti şu ana kadar bulunmamaktadır.

Sovyet oryantalist Vishtinsky, çağdaş Arap edebiyatı konusunda şunları söyler¹⁷:

“Çağdaş Arap edebiyatı, bütün Arap halklarının edebiyatlarının bir toplamıdır. Klâsik Arap edebiyatı platformu üzerine oluşmuş edebiyatlardır. Bu edebiyatların bir çok ortak özellikleri vardır. Buna rağmen, sosyal ve sanatsal araçlar yönünden bağımsız görüntüler oluştururlar.”

ÜRDÜN VE FİLİSTİNDE ÖYKÜ SANATININ TOHURLARI

Şimdi bu girişten sonra ve buradan hareketle öykünün Filistin ve Ürdün'de ortaya çıkışı olan konumuza dönelim. Bu iki ülkede öykü, Mısır ve Lübnan'da doğduktan kısa bir süre sonra ortaya çıkmaya, kendini göstermeye başladı. Bu durum, düşünceyi sınırlayan ve zihinleri bağlayan uzun Türk yönetimine dayanır¹⁸. Aynı zamanda düşünce adamlarının, mütercimlerin, aydınların Filistin ve Ürdün'den Mısır'a ve Amerika'ya toplu göçleriyle de ilgilidir.

Filistin, Ürdün vb. yerlerde edebiyatın gelişim tarihiyle ilgili önemli ve asıl rol oynayan iki belirgin olgu vardır. Bunlardan birisi 1908 yılı anayasasının ilanı, diğeri adigeçen iki ülkenin İngiltere'ye bağlanmasına sebep olan I. Dünya Savaşıdır.

Amerika'da yaşayan tanınmış Filistinli düşünür Halil es-Sekâkînî, anayasasının ilanı ile ilgili şunları yazmıştır¹⁹:

“Bugün Arap gazetelerinde Sultanın devlete anayasayı hediye ettiğini okudum. Buna çok sevindim ve hayra yordum. Şimdi ülkeme dönersem, dönüşüm yerinde olacaktır. Rüyalar gerçekleşirse önümdeki alan geniş olacaktır. Şimdi ülkeme hizmet edebilirim. Şimdi bir okul, bir gazete ve gençler için dernekler kurabilirim. Şimdi bir kısıtlama olmadan seslerimizi yükseltebiliriz. Gönlün huzurla dolsun ey Suriye! Çok sabrettin ve başarıya ulaştın. Bizde gözü olanlar hüsrana uğrayarak geriye gitsinler, yaşasın Suriye!..”

Anayasasının ilanı ile birlikte okulların, gazetelerin ve aynı şekilde belli dönemlerde çıkan yayınların sayısı arttı. Bu gazetelerin sayfalarında yabancı edebiyat ürünlerinin çevirileri yayımlanmaya başladı. En önde gelen mütercimler Halil Beydes, Selim Kab'în, Suleymân Bûlis, Kalsûm 'Ûde vb.dir.

I. Dünya Savaşından sonra okulların, süreli yayınların ve gazetelerin sayısı çoğaldı. Bazı gruplar siyasî ve edebî problemlere daha fazla ilgi gösterdi. Millî dilin gelişmesi ve özü konusunda iki temel akım arasında şiddetli atışmalar oldu. Bu iki akımdan birisi Halil es-Sekâkînî'nin başını çektiği yenileşme akımı (“el-İtticâhu't-Tecdîdî”), diğeri ise Muhammed İs'âf en-Neşâşîbî'nin liderliğini yaptığı klâsik akım (“el-İtticâhu't-Taklîdî”)’dir. Birinci akım, yabancı kelimelerden, miras kalan hazır ifadelerden uzaklaşmayı, günlük hayatta kullanılan dile yakın normal dili kullanmayı, sözü uzatma, tekrarlar, mübalağa, teşbihler ve hayalî formlardan uzak durmayı, anlamlı sözcüklere dayanmayı istediler. Aynı şekilde anlama özen göstermeyi de arzuladılar. Onlara göre anlam, dildeki amaçtı. Böylece es-Sekâkînî, Arap dilini kolaylaştırmak için çağrıda bulunanlardan ve bu alanda çaba sarfedenlerdendi. Arap dilini herkesin dili yaptı. *el-Cedîd* adıyla bilinen kitabı ilgi ve alaka gördü. Filistin, Ürdün ve diğer Arap ülkelerinde okutulan en iyi kitap oldu.

O dönemde Filistin ve Ürdün'de siyasî makalenin öyküyü ikinci sıraya iterek günlük hayatta ve sosyal düşüncenin gelişmesinde önemli bir yer işgal ettiği kayda değerdir. Bu bir çok sebebe dayanır. Onlardan bazıları şunlardır:

* Mehcer (Göç)'den dönen milliyetçi aydınların insanları aydınlatma gayretidir.

* Bazılarının elinde olan günlük gazetelerin yapması gereken, sosyal problemlerin çözülmesiydi. Gazeteler, aydınları gayrete getiriyor, gururlarını okuyor ve şevklerini artırıyor. O sırada halk grupları arasında kültürel geri kalmışlık, cehaletin yaygınlığı ve kamu bilincinin düşük olması sebebiyle öykü yayınlanmamıştır. Çünkü öyküyü anlama, içinde söz sanatları, anlatım teknikleri vb. nin bulunması sebebiyle siyasî makaleyi anlamaktan daha zordu.

Kraçkovsky, Arap basınına rolünü, önemini ve geçen asrın sonlarıyla bu asrın başlarında sanatsal çalışmalarda öne geçtiğini anlayan ilk kişiydi. O, şunları söylemişti²⁰:

“Özgün edebiyatın (öykü ve drama da dahil) olduğu o dönemde uzun süreden beri hâlâ klâsik yolda gidiliyordu. Böylece yaratıcı orijinal eserler ortaya çıkmadı. Gazetecilik geçen asrın seksenli yıllarından bu yana şekil yönünden topluma ve edebiyata büyük etkisi olan parlak örnekler ortaya koyuyordu. Bazen o dönem yazarlarının özgün sanatsal çalışmalarından daha parlak oluyordu.”

Gazetecilik, toplumsal iletişimin en önemli araçlarından biridir. Mücadele ve değişim aracıdır. Toplumlara ateşler, gayrete getirir, gerileme, haksızlık ve sosyal baskının bağlarından kurtulmak için umut ateşini körükler. Gazetecilik, içinde bir çok çekışmeyi ve zıtlıkları düzenleyen millî, sınıfsal ve sosyal mücadele için açık bir alandır. Bünyesinde, vatanın ve vatandaşların karşılaştıkları çeşitli sorunlar ve sıkıntılar konusunda tartışmalar ve girişimler olur. Görevi, yanlış ve ikiyüzlülüğü ortaya çıkarmak, varoluş gayesine hizmet etmek için, gerçeğe ulaşmak üzere kapalı perdeleri açmaktır.

en-Nefâ'isu'l-'Asriyye, el-Mîsâk, el-Fecr, el-Cezîre, er-Râ'id vb. gibi Filistin ve Ürdün'de XX. yüzyılın ilk yarısında çıkan gazeteler ve çeşitli süreli yayınlar, makaleler, günlükler, hatıralar, sosyal edebiyat vs. türü yayınlar yapmıştır. Hayata ve kainata yeni bakış gerektiren çağın getirdiği yenilikleri, değerleri, düşünceleri ve yeni modelleri incelemiştir.

Halîl es-Sekâkîni²¹ göre gelişme “İstesek de istemesek de boyun eğdiğimiz hayatın etkenlerinden biri olan genel bir açılımdır. Her zaman bir dili ve tarzı vardır.” Bu, aydın yazarların toplumsal ve siyasal gerçeğin ayrıntılarına dalmak, onları derinlemesine incelemek için hayat arenasına ve içiçe girmiş olaylar sahnesine çıkmak, dayandığı veya arkasında durduğu sosyal aklı ve düşünsel zihniyeti bilmek için sırlarını aralamak ve dehlizlerine ulaşmak uğruna çaba sarf ettikleri amaçlarıdır. Burada yeni içeriği ve yeni kişiliği ifade etmek için, eski türlerin içinden yeni bir türün doğması gerekir. Böylece, edebî hatıra, sosyal makale, dergilerin ve gazetelerin sayfalarında yerini almaya başlayan ve insanlar arasında yayılan gelişmiş sanatsal öykülerin ilk örnekleri ortaya çıktı.

ÜRDÜN VE FİLİSTİNDE ÖYKÜ SANATININ TOHURLARI

Muhammed Subhî Ebû Ganîme'nin *Egâni* adlı eserini okuyan bir kişi, onun hatıralarında ve öykülerinde, siyasî makale ile öykü arasında bir harmoniye rastlar. Bu durum, yazarın sıkıntısını çektiği millî ve şahsî problemleri insanlara ulaştırmak amacıyla düzyazıyı da etkilemiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan öykü ürünü dikkatle okunduğunda, öğüt ve hikmet dolu bir gazetecilik eğiliminin yazarların zihnine hakim olduğu, onların eğilimlerini ve sanatsal zihniyetlerini yönettiği görülür. Sözelimi Halil Beydes'in, öykünün temel taşlarının net olarak görüldüğü *Meşârihu'l-Ezhân* adlı eserinde analiz derinliğini bulamayız. Olaylar gerçeğin kabuğunda sürüp gider. Gerektiği gibi insanın ruhuna nüfuz etmez. Bu durum, el-‘Âbidî, el-‘Azîzî, Edîb ‘Abbâsî, Abdülhamîd Yâsîn, başlangıçta el-Îrânî, Teysîr Zubyân vb. gibilerinin öykülerinde de vardır. Bütün bunlarda, olaya temas eden, özüne girmeyen ve dış görünüşüyle ikna eden gazetecilik etkisi görülür. Bu durum, öykü yazarlarından bu sanatı etkileyen nesillerin ortaya çıkması için zemin hazırlayan yeni ürünlerin çoğunda açıktır. Bu nesiller, diğer Arap ülkelerinde onlarla rekabet etmeye başladılar ve onların Arap edebiyatı alanında seçkin bir yerleri oldu.

Bundan önce sunulanlardan, öykünün ve aynı şekilde diğer düz yazı türlerinin XX. yüzyılın ilk yarısında Ürdün ve Filistin'in herbirinde düşünsel ve sosyal gelişmede ana rol oynamadığını görürüz. Üstelik o dönemde asıl ağırlık, şiir, sanatsal nesir ve sosyal edebiyat üzerindedir. Kültürel ve düşünsel hayatta aktif rol oynayan, parmakla gösterilecek öykü yazarları ortaya çıkmadan, İbrâhîm Tûkân (1905-1941), Mustafâ Vehbî et-Tell (1899-1999), ‘Abdurrahîm Mahmûd (1913-1948), Abdülkerîm el-Kermî (1909-1980) vb. gibi yazarlar için de aynı durum geçerliydi.

Öykünün olgunlaşması çok gecikti; ancak II. Dünya Savaşı ve Filistin yenilgisinden sonra XX. yüzyılın ikinci yarısında ayakları üzerinde durabildi. Bu durum, birçok kardeş Arap ülkesinde bu edebî türün kaderiydi. Muhammed ‘Aytânî²², öykücü Fu‘âd eş-Şâyib'in bu alanda bir çok zor tecrübeden bu çağda, kırklı yıllarda başarılı bir Suriye öyküsü yazan ilk kişi olduğu görülmektedir.

Aynı şekilde bu edebî türün ortaya çıkışı, körfez ülkelerinde, Libya vb. ülkelerde de gecikti²³. İlk örneklerine ancak bu çağın altmışlı ve yetmişli yıllarında rastladık. Fakat öykü, doğduğu toplumların gelişmesiyle birlikte hızlı bir şekilde ilerlemeye başladı.

¹ Fârûk Hûrşîd, *Fî'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1960.

² İsmâ‘îl Edhem ve İbrâhîm Nâcî, *Tevfik el-Hakîm*, Kahire 1945.

³ Yahyâ Hakkî, *Fecru'l-Kissati'l-Misriyye*, Kahire 1975.

⁴ Arap edebiyatında tarihî olmayan edebî ilk rap romanı olarak kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997, s.77-89 (Ç.N.).

⁵ Suheyl İdrîs, *Muhâdarât 'ani'l-Kissati fî Lubnân*, Kahire 1957.

---

⁶ Şâkir Mustafâ, *el-Kissatu fî Süriye hattâ el-Harbi'l-'Âlemiyyeti's-Sâniye*, Şam 1958.

⁷ Muhammed es-Sâdik 'Afîfî, *el-Kissatu'l-Mağribiyyetu'l-Hadîse*, Beyrut 1961.

⁸ 'Abdulilâh Ahmed, *Neş'etu'l-Kissati ve Tatavvuruhâ fî'l-'Îrâk 1908-1939*, Beyrut 1986.

⁹ Nâsiruddîn el-Esed, *Muhâdarât 'an Halîl Beydes: Râ'idu'l-Kissa fî Filistîn*, Kahire 1963.

¹⁰ Viktor Cholovsky, *el-Kavsu 'an İhtilâfi'l-Muteşâbihât*, Moskova 1970.

¹¹ Mikhail Bakhtin, *İşkâliyyât Şi'riyye Dostoyevskî*, Moskova 1973.

¹² Kristo Goranov, *es-Sûretu'l-Fenniyyetu ve Mecrâ Târihi Hayâtihâ*, Moskova 1970.

¹³ Chrétien de Troyes, çok önemli bir Fransız ozandır. "Littérature courtoise" denilen ve "troubadour" adlı güneyli ozanların yarattığı saray edebiyatının (divan edebiyatına tam tekabül etmeyebilir) ilk kuzeyle temsilcilerindendir. Bu edebiyat aşka ve kadına çok önem verir. Kapalı bir anlatımı benimsediğinden bu edebiyat daha çok soylu ve aydın kesime hitab eder. Antoine de La Sale ise "Littérature courtoise"a karşı duran bir Fransız yazar. François Rabelais de Fransız edebiyatının en önemli isimlerinden birisidir. Büyük bir hümanisttir. Eserlerini, hastalarını eğlendirerek tedavi etmek amacıyla yazmaya başlamıştır. Fransızlar, ülkeleri için Rönesans'ın başlangıcı sayılan XVI. yüzyılın ilk dönemine Rabelais çağı diyorlar. Ütopya adını verdiği ve barışçı, aydın devlerin yönettiği bir ülkede geçen romanlar yazmış ve kiliseyi, feodal sistemi vb. alaycı bir dille eleştirmiştir. En önemli kahramanları Gargantua ve Pantagruel, yaşamayı, yemeyi seven, hümanist eğitim almış, her konuda bilgi sahibi insanlardır. Eserlerinde hayatın tadlarından yararlanmayı, iyi yaşamayı öğütler (Ç.N.).

¹⁴ Sîmûş ve diğ., *el-Fennu ve'l-İdyûlûciyâ*, Moskova 1973.

¹⁵ 'Abdulmuhsin Tâhâ Bedr, *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-Hadîse fî Misr*, Kahire 1968.

¹⁶ Wilademir Solofyof, *el-Luğâtu's-Sâmiyye (Lugatu Muhammed el-Muveylihi ve Uslûbuhu fî Rivâyeti Hadîs b. Hişâm)*, Moskova 1965.

¹⁷ İshak Vishtinsky ve diğ., *el-Edebu'l-'Arabî*, Moskova 1964.

¹⁸ Bu düşünce bilimsellikten uzaktır ve tamamen hissiyata dayanır. Bu iddiaların doğru olmadığı, son zamanlarda yapılan bazı bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Omer Mûsâ Bâşâ, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-Memlûkî)*, Dimaşk, 1989; Omer Mûsâ Bâşâ, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-'Osmânî)*, Dimaşk, 1989; Nurettin CEVİZ, *Mısır Eyaletinde Edebi Çevre/1517-1798* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002; a.mlf., "Osmanlı Döneminde Arap Coğrafyasının Edebî ve Kültürel Yönden Geri Kalmışlık İddiaları– Mısır Eyâleti Örneği-", Fırat Üniversitesi Orta Do-

ğu Araştırmaları Merkezi, Birinci Orta Doęu Semineri (Kaynaklar-Kavramlar ve Metodoloji) Bildirileri, (Elazığ, 29-31 Mayıs 2003), Elazığ 2004, s. 99-118 (Ç.N.).

¹⁹ Halil es-Sekâkîni, *Kezâ Ene Yâ Dunyâ*, Beyrut 1982.

²⁰ Kraçkovsky, *el-Mu'ellefâtu'l-Muhtâre*, III, Moskova-Leningrad 1956.

²¹ Halil es-Sekâkîni, *a.g.e.*, s.369.

²² Muhammed 'Aytânî, *Cerîdetu'l-Ahbâri'l-Lubnâniyye*, 25 Nisan 1971.

²³ Mursel 'Acmi, *Mecelletu 'Âlemi'l-Fikr*, C.XXV, Sayı: Ekim-Aralık 1996.